GRAIURILE AROMÂNEŞTI DIN PENINSULA BALCANICĂ.

SITUAŢIA ACTUALĂ[1]

MANUELA NEVACI

Aromânii formează mai multe g r u p u r i, deosebite între ele prin particularităţi de grai, la care se adaugă anumite elemente specifice privind portul, muzica, unele obiceiuri, ca şi modul de viaţă şi ocupaţiile. Cele mai importante grupuri sunt: **pindenii**, **grămostenii**, **fărşeroţii** şi **grabovenii.**

Popoarele în mijlocul cărora trăiesc în Peninsula Balcanică îi numesc, în general, *vlahi*[2], termen prin care este desemnată întreaga populaţie romanizată, din nordul şi din sudul Dunării. Grecii îi mai numesc *cuţovlahi* 'vlahi şchiopi' şi *caraguni* (purtători de gune negre) *burdzóvlaxos*[3] şi *arvanitovlahi* (vlahi originari din Albania), sârbii *ţinţari* iar albanezii *rëmëri* şi *čobani*.

Atât lat. *romanus* (> rom. *român)* cât şi sl. *vlah*, termeni folosiţi pentru a se numi atât românii nord-dunăreni, cât şi românii sud-dunăreni, arată originea comună a acestora, ca descendenţi direcţi ai populaţiei romanizate din Imperiul Roman de Răsărit.

În perioada 1 august – 30 septembrie 2011 m-am deplasat în Grecia prin contractul postdoctoral POSTDRU „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale", ID 59758/2010, finanţat din Fondul Social European (FSE),

[1] Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului „Valorificarea identităţilor culturale în procesele globale", cofinanţat de Uniunea Europeană şi Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanţare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758.

[2] Numele *vlah* este de origine celtică şi a fost introdus în Balcani pe cale slavă (cf. Capidan 1942: 146). Termenul *vlah*, care denumeşte o populaţie românească (probabil aromânească), apare în secolul al XI-lea la istoriograful Kedrenos, referindu-se la un eveniment petrecut în anul 976, şi apoi în documentul anexat la *Strategiconul* lui Kekaumenos (secolul al XII-lea), scris de un aromân, şi atestă prezenţa unei populaţii româneşti în Grecia încă din secolul al X-lea (cf. Saramandu 2004:19).

[3] Kyriazis 2013 (în volumul de faţă) demonstrează cum *burdzóvlaxos* este un calc după *caragúne*:

μπουρτζόβλαχος ο [burdzóvlaxos] **:** (μειωτ.) αγροίκος, απολίτιστος άνθρωπος. [*μπούρτζ(ι) -ο- + βλάχος,* ίσως από την έννοια `καστροφύλακας']

μπούρτζι το [búrdzi] **:** φρούριο που βρίσκεται πάνω σε νησάκι και προστατεύει την είσοδο του λιμανιού. [τουρκ. burc 'κάστρο' *-ι* (από τα αραβ.)]

'μπουρτζο- < μπρούτσο- < alb. bërruc / brruc 'gunë burrash prej leshi delesh, 'me thekë të gjatë; shark' < **berr** 'bagëti e imët'. Trajtat μπρούτσα, μπερούτσα edhe në greqishten e Epirit. Pra μπουρτζόβλαχος < μπρουτσόβλαχος 'βλάχος που φοράει μπρούτσα'.

FD, XXXII, Bucureşti, 2013, p. 103–127

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

prin Programul Operațional Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013 (POS DRU), cu proiectul *Identitate românească în context balcanic*.

În timpul şederii în Grecia am efectuat anchete de teren şi înregistrări de texte dialectale (100 de ore) la aromânii:

– pindeni: Vlahoclisura, Meţovo (Aminciu), Anilion (Cheari „locul unde apune soarele") Siracu, Veria, Avdela, Perivoli, Samarina

– fărşeroţi: Kristalopiyi, Horopani (Stenimahos), Katerini, Neaguşte, Pisuderi

– grămosteni: Meyala Livadia, Gramoste, Deniscu.

Localităţile menţionate se află în Macedonia grecească, în Epir (Pind) şi în Tesalia.

Am profitat de deplasarea în Balcani, pentru a efectua, de asemenea, anchete în Albania la aromânii:

– fărşeroţi din localităţile Corcea, Pleasa, Moscopole, Drenova, Fier, Ducasi, Përmet, Andon Poçi, Stan Carbunara, Shqepur, Poian, Saranda

– graboveni–Shipska, Pogradec.

De asemenea, am efectuat anchete de teren şi la aromânii din Mulovişte, R. Macedonia.

Multe din localităţile vizitate au atestări vechi, unele dintre ele chiar foarte vechi: Siracu, Meţovo, secolele XII, XIII. Altele sunt aşezări noi, după 1950, după sedentarizarea aromânilor păstori în general, în locurile de iernat: Kristalopiyi (aşezare de fărşeroţi întemeiată în 1954, în Grecia), Andon Poçi şi Drenova (Albania, aşezări de fărşeroţi), Oreokastro (grămosteni originari din Mayala Livadia), Nea Perivoli în câmpia Tesaliei (Pindeni originari din Perivoli, Pind) Nea Zoi (fărşeroţi din Albania, stabiliţi în Câmpia Tesaliei). Unora dintre localităţile vizitate li s-a schimbat denumirea, de exemplu, Horopani, în Stenimahos, în urma părăsirii satului de către aromâni, prin venirea în România, în locul lor fixându-se greci veniţi din Asia Mică (Turcia) şi din zona Odesei (Rusia).

Au fost înregistraţi subiecţi din toate generaţiile de vorbitori, cu grade diferite de instruire. Mulţi dintre subiecţii chestionaţi sunt plurilingvi, datorită statutului aparte al răspândirii teritoriale a dialectului: ei au venit în contact permanent prin comerţ sau păstorit cu vorbitorii limbilor balcanice (greaca, albaneza, slava macedoneană, bulgara) şi prin realităţile nou create în urma destrămării Imperiului Otoman. Graniţele nou create ale statelor balcanice s-au fixat în zone locuite de aromâni, separându-i, în mod artificial, membrii aceleiaşi familii rămânând în ţări diferite.

Studiul interferenţelor lingvistice la nivel balcanic este o temă de actualitate, dată fiind situaţia de astăzi din zona cercetată, unde, alături de aromâni, există slavi macedoneni, bulgari, albanezi, greci.

Interesul cercetării constă în relevarea modului în care dialectul aromân se conservă în mediu aloglot. Totodată, raportarea la dacoromână conduce la rezultate importante privind romaniatea nord- şi sud-dunăreană.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

Vom face prezentarea noastră pe graiuri, evidenţiind concordanţele cu dacoromâna şi conştiinţa românităţii, precum şi anumite particularităţi de grai nesemnalate până în prezent.

GRAIUL PINDEAN

Un aspect interesant în zona Pindului priveşte unele toponime de origine românească, care apar în zone unde populaţia aromânească a fost asimilată: *Discata* (< vb. *disic* ‘despic’, lat. *dissecare*), *Carpenisi* (< **cărpiniş* < lat. *carpen.*). Alte toponime există azi în localităţi aromâneşti: *Gûg* ‘jug’ < lat. *jugum*, *Ampirătoare* < lat. (*Via*) *Imperatoria*, toponime înregistrate în apropiere de Meţovo, cea mai importantă aşezare aromânească din Pind. Altele sunt localităţi ale căror nume a fost tradus în greacă: *NĸareNĸare*(< *ĸari* „locul unde apune soarele”), tradus de greci în *Anilion* ‘fără soare’, *Amer* (< *mer* ‘măr), tradus de greci în *Milia* ‘măr’ sau lăsate ca în graiul aromânilor: *Cornu* şi *Paltin*.

Din bogatul material lexical întregistrat în graiul pindean ne-au atras atenţia câţiva termeni de origine latină păstraţi în zona *Siracu-Meţovo*.

Prima atestare a localităţii Meţovo (arom. *Aminciu*) este din 1380 în cronica fraţilor Philanthropinos Proklos şi Komnenos. Ca aşezare, Meţovo este situată pe Via Egnatia, cunoscută de aromâni sub numele de *Calea Mare*.

Meţovo, cu 4471 de locuitori, este locul de naştere al lui Evanghelos Averoff, ministru de Externe al Greciei între anii 70 şi 80 ai secolului trecut, care a sprijinit înfiinţarea unui muzeu etnografic aromânesc la Meţovo, cu bogate colecţii de artă tradiţională.

Încă din 1430, sultanul Murat II a acordat privilegii *mincenilor* (locuitorilor din Aminciu), care păzeau trecătoarea *Gûg*, care se află la cumpăna apelor între Thesalia, Epir şi Macedonia, cuvânt de origine latină pătruns şi în greacă: *Zygos*. Aceste privilegii de autonomie locală au fost reînnoite în 1659 de sultanul Mehmet IV, rămânând în vigoare până în 1924, Meţovo fiind centrul unei federaţii autonome locale formată din localităţile aromâneşti Siracu, Malakasi, Milia, Anilion, Votonosi, Palia Koutsoufliani (Platanistos) şi Derveniţa (Anthochori).

Prin urmare, zona Meţovo-Siracu este una dintre vetrele românismului sud-dunărean, ceea ce explică păstrarea unor termeni latineşti, în timp ce în alte graiuri au fost înlocuiţi cu termeni împrumutaţi din slavă, greacă, albaneză. Majoritatea termenilor sunt comuni cu dacoromâna.

În localităţile din Pind terminologia agricolă s-a conservat mai bine decât în celelalte graiuri ale aromânei, deşi zona este o enclavă în mediu grecesc:

arátu (< lat. *aratru*(*m*)) ‘plug’
strîmburári (< lat. *stimulu*(*m*)) ‘strămurare’
cámbu (< lat. *campus*) ‘câmp’
áru (< lat. *arare*) ‘a ara’
seáminu (< lat. *seminare*) ‘a semăna’

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

sʒáțiru (< lat. **sicilare*/*sicilire*) ‘a secera’
tríiru (< lat. *tribulare*) ‘a treiera’
sápu (< lat. *sappare*) ‘a săpa’
yízmu (< lat. *vindemiare*) ‘a culege via’
vómeră (< lat. *vomer*, *-ere*)‘fier de plug, brăzdar’
sărcl'éʒu (< lat. *sarculare*) ‘a prăşi’.

Pindul este o arie conservatoare veche, care confirmă cele menţionate anterior. Ultimii trei termeni, *yízmu*, *vómeră*, *sărcl'éʒu*, nu s-au păstrat în graiurile nordice ale aromânei.

Deşi este o zonă montană, favorabilă păstoritului, aceşti termeni dovedesc faptul că în măsură egală s-a practicat şi agricultura în mod neîntrerupt.

Particularităţi fonetice. Graiul pindean se caracterizează prin câteva particularităţi fonetice, precum:

Vocale. Păstrarea lui *i* final asilabic după consoanele *ț, ʒ* (în alternanţă morfonologică cu *c*, *g*): *saț'* (sg. *sac* ‘sac’), *fuʒ'* (pers. I. *fug* ‘plec’), *porț'* (sg. *pórcu* ‘porc’), *múlʒ'* (per. I *múlgu* ‘mulg’), faţă de *saț*, *fuʒ*, *pórț(â), múlʒ(â)* în alte graiuri.

Păstrarea lui *u* final plenison după o consoană la pindenii din Meţovo: *ámu* ‘am’, *ómu* ‘om’, *pótu* ‘pot’, *vrʒámu* ‘voiam’ etc. faţă de *am*, *om*, *pot*, *vrʒam*.

Consoane. Sonorizarea consoanelor surde *c, t, p* urmate de nazală: *ngárcu* ‘încarc’, *múndi* ‘munte’, *scúmbu* ‘scump’ etc., faţă de *ncárcu*, *múnti*, *scúmpu* în celelalte graiuri.

Prezenţa, în cuvinte împrumutate din greacă, a consoanelor *θ, δ, γ*, trecute la *t, d, g* în graiurile aromâneşti vorbite în mediu lingvistic slav: *θimeľ'u* ‘temelie’ (< gr. *θεμέλιον*), *lusḱídă* ‘aşchie’ (< gr. *λουσκίδα*), *γambró* ‘mire’ (< gr. *γαμπρός*), faţă de *timéľ'u*, *lusḱídă*, *grambó*.

Consoana *ş* se rosteşte dur, având ca urmare trecerea vocalelor anterioare în seria centrală: *şî* ‘şi’, *şăd* ‘şed’, faţă de *şi*, *şed'u* în celelalte graiuri.

Accidente fonetice. Sincopa vocalelor în poziţie neaccentuată apare cu o frecvenţă mai mare în graiul pindean faţă de celelalte graiuri ale aromânei: *fțʒa* ‘făcea’, *vʒdʒa* ‘pleca’, *mga* ‘mânca’ *țʒa* ‘zicea’, *alná* ‘urca’, *aná* ‘a aduna’etc., faţă de *fățʒá*, *fuʒdʒá*, *mâcá*, *dâțʒá*, *aliná*, *aduná.*

Adverbul *acşí* ‘aşa’ (< lat. *ac-sic*) prezintă un fonetism specific graiului pindean (faţă de *aşé* în graiul fărşerot, *aşí* la grămosteni).

Surprinde că, alături de particularităţile specifice graiului pindean, găsim elemente de grai fărşeorot, explicabile prin stabilirea păstorilor fărşeroţi în Meţovo, aşa cum ne-a relatat subiectul intervievat: *noi aʒá Amínĉu avʒám dʒáu táxi*[4] *di*

[4] *táxi*, s. pl. de la *táxe* ‘clasă’ < gr. *τάξις*.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

o̯ámiń/ avẹ́amu víńiṭl'i ţi bâgá δímtă[5] *ţi erá fáptâ tu luláke*[6] *ş-lo̯a únă culo̯áre aşá vínitâ, muşátă*[7]*, arhundikáscă ş-aţẹ́á u bâgá zanaĉáḑl'i*[8] */ u bâgá émburl'i*[9] */ u bâgá o̯ámińil'i di nviţătúră / dáscal'i aţé l'*[10] */şî avẹ́amu şî álgíl'i /álgíl' erá picurárl'i [...] şî erá greu̯ când̯ unâ fẹ́ată vínitâ sâ mârtá la algi s-duţẹ́á la picurári // próta fẹ́ată dẹ-ao̯a dẹ-Amínĉu ţi s-dúsi la picurári erá Táma ⌣al̯ Aprázi //* [Noi aici în Aminciu aveam două feluri de oameni: îi aveam pe *vineţii* ce puneau postav ce era făcut [vopsit] în liliachiu şi căpăta o culoare aşa vânătă, frumoasă, domnească şi pe aceea o purtau meşteşugarii, o purtau negustorii, o purtau oamenii cu învăţătură, dascalii aceia şi îi aveam şi pe *albi*, albii earu ciobanii [...] şi era greu când o fată „vânătă" se mărita la albi, se ducea la ciobani. Prima fată de-aici din Aminciu care s-a dus la ciobani era Tama a lui Aprazi].

Fenomenul se regăseşte şi în alte aşezări orăşeneşti, întemeiate de români: Cruşova, Moscopole, Târnova.

În memoria locală, la Cruşova se cunoaşte proveniența locuitorilor originari din:

Albania (fărşeroţi) din: Buruva, Corcea, Moscopole (fărşeroţi şi graboveni), Pleasa, Poiani şi grămosteni din Nicolița;

Grecia: (pindeni) din: Breaza, Vuhorina, Meţovo, Samarina şi grămosteni din Gramoste, Linotopi.

De asemenea, în Moscopole, fiecare cartier reprezenta un alt grup de români: fărşeroţi, graboveni din Greava, pindeni din Meţovo, grămosteni din Gramos. De aceea denumirea de moscopolean nu acoperă o realitate dialectală, însemnând 'locuitor al Moscopolei', iar prin ceea ce s-a denumit *grai moscopolean*, este, de fapt, ţinând seama de particularităţi, graiul *grabovean*, numit ca atare de Gh. C. Roja, grai vorbit în localităţile Greava, Lunca, Nicea, de unde provenea doar o parte a populaţiei Moscopolei.

̯ final asilabic după grup consonantic: *plăng̯* 'plâng', *caft̯* 'caut' pentru *plângu, caftu* (forme aşteptate în griul pindean).

La fel ca în graiul fărşerot, înregistrăm labializarea lui *i* neaccentuat: *aputrusírâ* 'năvălire', *prumuvẹ́ară* 'primăvară', *alunuséscu* 'treier' pentru *apitruséscu, primuvẹ́ară*, *aluniséscu* în restul graiurilor pindene.

---

[5] *δímtă*, s, 'dimie, postav de lână' < gr. *δίμιτον*; *aδímtă*, cu proteză în celelalte graiuri.

[6] *luláke* 'liliachiu' < gr. *λουλάκι.*

[7] *muşátă* adj.'frumoasă' < lat * *(in)formusiatus*, formă pe care în dacoromână o regăsim în *înfrumuşa* (CDDE 2003; DER).

[8] *zanaĉáḑl'*, s. pl. art. de la *zanaĉáḑ* < *zănáti* < tc. *zanaat* 'meserie, meşteşug', cu desinența de plural: [*-(ẹ)áḑ*] la substantivele masculine. Desinența de plural în discuţie vine din greacă [*-άδες*], iar substantivele cărora li se adaugă la plural sunt împrumuturi relativ recente din greacă şi turcă:[*ắ*]: [*-áḑ*]: *amirắ*: *amiráḑ*, *căsăbắ*: *căsăbáḑ*, *părắ*: *páráḑ*, *udắ*: *udáḑ.*

[9] *émburl'*, s. m. pl. art. de la *émbur* 'negustor' < gr. *έμπορος*. Adaptarea împrumutului din greacă s-a realizat prin articularea cu art. hot. enclitic *l'*, ca în graiul grămostean; în graiul fărşerot, grupul *rl* s-a redus la *r*, probabil înaintea fazei de palatalizare a lui *l*, deoarece în graiul *fărşerot* forma articulată definit la masculin este *émburi* (grupul *rl'* nu se putea reduce la *r*) .

[10] Forma *aţé l'* păstrează pe *l'* etimologic, care în dacoromână a evoluat la *i̯*.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

În graiul pindean am înregistrat, de asemenea, trecerea lui *i* la *î/ă* în silabă neaccentuată, ca în graiul fărşerot: *trâcúrâ* 'trecură', *văz̦dúi̯* 'văzui' etc., pentru *tricúră*, *viz̦dúi̯*.

Forma *sắntu* 'sunt' (3 pl.) este în graiul pindean vorbit în Meţovo identică cu cea a fărşeroţilor plisoţ, faţă de *súntu* (prin asimilare: *sắntu* > *súntu*).

nắsă, pron pers., 3 sg. fem. 'ea', formă specifică graiului fărşeroţilor din Albania, apare şi în graiul din Meţovo.

În poziţie finală neaccentuată *e* nu se închide la *i* (la fel ca în graiul fărşeroţilor din

Albania): *máre* adj. 'mare', *túte* 'toate', *árme* 'arme', *pále* 'săbii', faţă de *mári*, *túti*, *ármi*, *páli*.

Va, prez. impers. III sg. 'trebuie' se foloseşte la fel ca în graiul fărşerot, faţă de *prindi* 'trebuie' în celelalte graiuri pindene: *va s-cântắm*, faţă de *príndi s-cântắm*.

Graiul pindean, cel mai conservator dintre graiurile aromânei, este totodată neunitar, fapt conştientizat de vorbitori:

Maţúţi /Calári / Sirácu/ vécl'u Sirácu̯ ş-Vaθimíţ / aţe̯áli sántu̯ a no̯ástri ţinţ / ş-álte ma-nsusu̯ de̯-apóe̯a cári va ái̯bâ Vavúsa/ Avdéla / Fúrca / erá múlti / ála nu zburắsc tuţ únă ídʏa límbă/ [Maţúţi /Calári / Sirácu/ vechiul Siracu ş-Vaθimíţ / acelea sunt ale noastre cinci [sate]/ şi apoi altele mai sus care trebuie sa fie Vavúsa/ Avdéla / Fúrca / erau/ dar nu vorbesc toţi acelaşi grai] [Cósta alu̯ Mitḭ, 69 ani; Siracu, Grecia].

O preocupare lingvistică în direcţia inaugurată de George Murnu a fost pentru noi, în timpul cercetărilor de teren, identificarea unor cuvinte de origine aromână în graiurile greceşti nordice, fapt care evidenţiază importanţa românităţii în acest spaţiu. Exemplificăm cu termeni precum *arat*, *plug*, *cupắcu̯* 'stejar' (cu derivatele *cupắcînă* şi *cupắcár)* şi cu toponimele existente.

Alte cuvinte atestate de noi în graiurile greceşti din Epir sunt:

alas 'las' < ar. *lasu̯* < lat. *laxare*, pentru gr. *αλίμονο*
albu 'alb'< ar. *albu̯* < lat. *albus*, pentru gr. *άσπρος*
auş 'bătrân'< ar. *auşu̯* < lat. *avus*, pentru gr. *γέρος*
apă < ar. *apă* < lat. *aqua* pentru gr. *νερό*
áţe 'aici' < ar. *ao̯áţe* < lat. *ad-hicce*, pentru gr. *εδώ*
yin 'vin' subst.', < ar. *yinu̯* < lat. *vinum*, pentru gr. *κρασί*
pátru < ar. *pátru* < lat. *quattuor*, pentru gr. *τέσσερις*
murízo 'muri' < ar. *moru̯* < lat. *moriri*, pentru gr. *πεθαίνω.*

Alte cuvinte au fost atestate în zona estică a muntelui Olimp[11]:

acríşus 'acreală' < ar. *acrişu̯* < derivat de la *acru* + suf. *–iş*, pentru gr. *τυρόγαλω*
anila 'milă' < ar. *ńílă* < sl. *milŭ,* pentru gr. *παίδεμα*

[11] Vezi şi *Douga-Papadopulu, Tsitsilis* 2006.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

arí̯tus < ar. *arí̯ĉʸ*< lat. *ericius*[12], pentru gr. *σκαντζόχοιρος*
bárba < ar. *bárbă* < lat. *barba*, pentru gr. *πυγούνι*
batáń ‘dârstă’ < ar. *bătáń* < lat. *batualia*, pentru gr.*μέρος με νερό, όπου χτυπούν τα υφαντά για να πυκλώσουν*
blúda ‘urticarie’< ar. *blắndă* < lat. *blandus*, pentru gr. *αλγεινός*
bri̯ásca < ar. *bro̯áscă* < lat. **brosca*, pentru gr. *βάτραχος*
*ca*ĉ*úla* ‘căciulă’[13]< ar. *căciulă* , cf. alb. *këmbësuljë*, pentru gr. *καπάκι γούνα*
cánura ‘canură’ < ar. *cánură* < lat. *cannula*, pentru gr. *μάλλινη κλωστή γνεσμέση στη ρόκα*
canutus ‘cărunt’[14] < ar. *cănut*ʸ< lat. *canutus*, pentru gr. *γκρίζος*
capúşa ‘căpuşă’[15]< ar. *căpuşă* , cf. alb. *këpushë*, pentru gr. *τσιπούπι πλατι*
cása < ar. *cásă* < lat. *casa*, pentru gr. *σπίτι*
curnutus ‘cornut’ < ar. *curnut*ʸ< lat. *cornutus*, pentru gr. *αυτός που έχει κέρατα*
dala ‘zară’ < ar. *δală*, cf. alb. *dhallë*, pentru gr. *βουτυρόγαλα*
fócus ‘foc’ < ar. *foc*ʸ< lat. *focus*, pentru gr. *φωτιά*
gurgúla ‘gurgui’< ar. *gurgúl'*ʸ< lat. *gurgulio*, pentru gr.*στρογγθλή πέτρα*
gúşa < ar. *gúşă* <[16] probabil lat. *geusiae*, cf alb. *gušë*[17], pentru gr. *βρογχοκήλη*
*la*į́ ‘negru’ < ar. *la*į́ < lat. *laius*, pentru gr. *κόρακας*
mútus ‘mut’ < ar. *mut* < lat. *mutus*, pentru gr. *μουγγός*
*pétur*ʸ[18] ‘foaie de plăcintă’ < *pétură* < lat. *pitula*, pentru gr. *Φιάλες, κομμάτι της πίτας*
strunga ‘strungă’[19] < ar. *strungă*, cf. alb. *shtrungë*[20], pentru gr. *πόρτα των προβάτων*
şóputus ‘izvor’< *şóput* < bg. *šipot*, pentru gr. *πηγή*
vitul' ‘vătui; ied de un an’< ar. *vitúl'*ʸ, cf. alb. *vëtulj(ë)*[21], pentru gr. *κατσίκι μετα ένα έτος*.

Interesantă este pătrunderea în greacă a cuvintelor *stragl'átos* ‘străgheaţă’ < ar. *strâgl'át*ʸ< lat.*extra-coagulata* şi *mârcát*ʸ‘iaurt’ (< lat. *marcere* REW 5345), *úrda* ‘urdă’[22] < ar. *úrdă*[23], cf., alb. *urdhë*, generale în aromână. *Stragl'átos* este

[12] Cf. Murnu 1902: 22: „din rom. provin ngr. *αρίτζιος*”.
[13] Vezi şi Brâncuş 1983: 53; Brâncuş 1995: 30; 56 atestă forma *căsu*į̯*ă* ca „o încrucişare a termenului fărşerot *căčų*ă cu corespondentul albanez”; Saramandu 1981: 395.
[14] Vezi şi Vătăşescu 1997: 257.
[15] Vezi şi Brâncuş 1995: 31.
[16] Cf. Meyer-Lübke 23; Murnu 1902: 25: „Din· rom. provin ngr. *γκοῦσα*”
[17] Vezi şi Brâncuş 2012: 17.
[18] Cf. alb. *petull* ‘foaie de plăcintă’.
[19] Vezi şi Brâncuş 1983: 117; Brâncuş 1995: 44; Saramandu 1981: 395.
[20] Vezi şi Brâncuş 2012: 15.
[21] Vezi şi Brâncuş 2012: 15.
[22] Vezi şi Brâncuş 1983: 125.
[23] Tot din rom. provin ngr. *οὶρδα* (Murnu 1902: 37), bg. *urda*, sb., slov., rut., ceh. *urda*, pol. *horda*.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

folosit curent în terminologia culinară pentru comercializarea produsului specific aromânesc. Păstrarea termenului latinesc în aromână (cu sensul 'a putrezi, a se macera' din latină), faţă de dacoromână şi de limbile balcanice, în care a pătruns *iaurt* (< tc. *yogurt*) demonstrează că aromânii au păstrat vechea reţetă de preparare a acestuia, nefiind nevoie să împrumute un alt procedeu, şi, implicit, termenul pentru produsul finit. *Urdhë* este în albaneză un termen dialectal, ceea ce ar putea însemna că prezenţa lui în albaneză a fost întărită de existenţa lui *urdă* în aromână, termen general românesc. Faptul că unii dintre termenii menţionaţi în aromână au în albaneză forme dialectale influenţate fonetic de cuvintele aromâneşti, ca şi prezenţa aceloraşi termeni în dialectele greceşti din Epir, confirmă constatarea făcută de Eqrem Çabej privind poziţia centrală a aromânei, din punct de vedere geografic, în Peninsula Balcanică[24].

Observăm că în lista termenilor aromâneşti pătrunşi în graiurile greceşti din Epir şi regiunea Pieria, cu excepţia lui *şóput*, de origine slavă, toţi sunt moşteniţi din latină sau din substrat, fapt care arată vechimea termenilor aromâneşti. În formele greceşti apar consoanele *ĉ, ĝ, ş, j*, inexistente în greacă, iar *δ* trece la *d*, de unde rezultă că termenii nu au fost adaptaţi fonetic la sistemul limbii greceşti. Existenţa acestor fonetisme în graiurile greceşti de nord se explică printr-o importantă prezenţă aromânească în zonă. Este posibil ca aceste cuvinte să fi rămas de la o populaţie aromânească grecizată. Tot în acest sens amintim faptul că în graiurile greceşti de nord, vocalele *e*, *o* în poziţie neaccentuată se închid la *i*, *u* ca în aromână: *γεράματι* > *γ**ι**ράματι* 'bătrâneţe', *αλ**ω**νίζω* > *ἀλ**ου**νίζω* 'treier'. La nivel consonantic atestăm fonetismele *cʹ, gʹ*, specifice aromânei, pentru *cl, gl* din greacă: *κλαφταει* > *κλ'αφταει* 'scâncesc', *γουλιανός* > *gλ'ανός*. Fenomenul este semnalat pentru albaneză în dialectul tosc de Grigore Brâncuş pe baza *Atlasului dialectal al limbii albaneze*: „În aceeaşi zonă sudică, şi grupul paralel *gl* (rostit *gʎ*) a evoluat la fel (I, h. 59b, vechiul grup *gl* în *gju* „genunchi", *zgjua* „stup", *i gjatë* „lung"). Am reţinut reprezentarea pe hărţi a grupurilor consonantice *kl*, *gl* pentru motivul că acestea s-au păstrat mai ales în satele locuite şi de aromânii fărşeroţi, în al căror grai, după cum se ştie, *cl*, *gl* se rostesc *cʎ*, *gʎ*: *cʎaɟe*, *gʎemu*"[25].

O problemă interesantă priveşte cuvântul *sărmăníţă* 'leagăn', a cărui origine este controversată: în DDA se spune că termenul provine din greacă, în timp ce în *Dicţionarul etimologic al limbii greceşti* al lui *Triandafilidis* se precizează că termenul provine din aromână. Identificăm în acest cuvânt partea finală *-iţă*, care pare a fi un sufix diminutival, fără a se cunoaşte cuvântul de bază.

[24] Çabej 1076: 3.
[25] Brancuş 2012: 9.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

GRAIUL FĂRŞEROT

În ceea ce priveşte graiul fărşerot, menţionăm câteva particularităţi nesemnalate în lucrările anterioare.

Particularităţi fonetice

Vocale. În graiul fărşeroţilor *plisoţ* [ă] sub accent urmat de nazale, se rosteşte atât ca *ã̃* nazalizat *sã̃bătă*, *pɣã̃ʤe*, cât şi, mai ales, în prezent, ca [ã] *sâmbătă, pɣâʤe,* (sâmbătă, plânge), ceea ce reprenzintă o evoluţie recentă.

În lucrările de specialitate se semnalează faptul că în graiul fărşerot nu există, în general, [a] protetic.

Graiul fărşerot		faţă de	graiul grămostean
rău̯	‘rău’		*arău̯*
rămắn u̯	‘rămân’		*armấn u̯*
raft u̯	‘croitor’		*aráftu*
vegl' u̯	‘veghez’		*avégl'u*

Proteza lui *a* apare totuşi în graiul fărşerot în cuvinte ca: *aráţi* ‘rece’, *acúmpur u̯* ‘cumpăr’, *aspárg u̯* ‘sparg’, *aspár u̯* ‘sperii’, *alúmt u̯* ‘lupt’, forme pe care le-am înregistrat la fărşeroţii din Albania. Fenomenul poate fi interpretat ca o evoluţie recentă, paralelă cu cea înregistrată în graiurile aromâneşti care au [a] protetic.

Diftongi şi vocalele scurte finale. În graiul fărşeroţilor *plisoţ* vorbit astăzi în Albania, diftongii *e̯a, o̯a* se realizează ca *ę́, ǫ́*: *fętă* ‘fată’ *sǫ́ri* ‘soare’. În ceea ce priveşte diftongul *e̯a*, am notat rostirea lui ca *i̯á*: *fi̯átă*, fenomen nesemnalat până în prezent la fărşeroţii *plisoţ*, nici la cei stabiliţi în Dobrogea, ceea ce ne face să considerăm că este vorba de o evoluţie recentă. Surprinzător, am notat rostiri cu diftingul *o̯a*: *so̯ári*, în variaţie liberă cu *ǫ́*. Rostirile cu *o̯a* nu au fost semnalate până în prezent la fărşeroţii din Albania; este posibil să fie vorba de o evoluţie recentă, o revenire la rostirea cu *o̯a*, sub influenţa fărşeroţilor *şopani*, care l-au păstrat pe *o̯a* netrecut la *ǫ́*.

Reducerea diftongului *e̯a* la *a*, după [r], am înregistrat-o în forma *mutrám* (pentru *mutre̯ám*) ‘priveam’.

Consoane[26]. În ceea ce priveşte consonantismul semnalăm următoarele fenomene:

Trecerea lui *l'* la *y, i̯*, schimbare recentă semnalată parţial în graiul grămostean, am înregistrat-o pentru prima dată şi în graiul fărşeroţilor *plisoţ* din Albania: *fúǫyi/ fuǫi̯i* ‘hoţii’, *yaǫ/ i̯aǫ* ‘pestriţ’, *ursońyi* ‘ursuleţii’ pentru *furl'i, l'ar*, *ursońl'i* la ceilaţi aromâni.

[26] În acest subcapitol voi prezenta doar acele particularităţi de natură fonetică şi schimbări care pot indica tendinţa în evoluţia consonantismului acestui grai.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

Semnalăm şi următoarele forme, pe care le-am atestat izolat, la fărşeroţii din Albania, pentru prima dată:

ntă̆rbă̆ ‘întrebă’, cu grupul *ntră* trecut la *ntăr*; *zdifę̆ţi* ‘desfăcu’ cu *zdi-* iniţial pentru prefixul *dis-*; *dę̆-avígă̆ra* ‘de jur împrejur’ (pentru *dę̆-avrígă̆ra*), cu reducerea lui *vr* la *r* prin disimilare.

Morfologie. În domeniul morfologiei, semnalăm următoarele schimbări:

Articolul. Amuţirea lui [i] final din forma de genitiv/dativ singular a articolului hotărât enclitic la substantivele masculine: *a fîcóñu, a lúpu, a bărbátu*. Fenomenul apare mai ales la fărşeroţii *plisoţ*. La fărşeroţii *şópań* formele *a fîcóruı̯* ~ *a fîcóru* se află în variaţie liberă.

Verbul. În graiul fărşeroţilor, inclusiv la cei din Albania, se constată un fenomen recent, anume reducerea numărului de conjugări de la patru la trei prin trecerea verbelor de conjugarea a III-a, puţin numeroase, la conjugarea a II-a: *fáţire* → *făţę̆ári* ‘facere’; *spúniri* → *spunę̆ári* ‘spunere’. De asemnea, unele verbe de conjugarea a IV-a trec la conjugările I sau a II-a. Verbele de conjugarea a IV-a slabă în *-ăsc* şi verbele de conjugarea a IV-a tare trec la conjugarea întâi: (*avd*$^{u}_{i}$) *avdă̆ri* → *avdári* ‘auzire’ şi (*amuţă̆sc*$^{u}_{i}$) *amuţă̆ri*→ *amuţári* ‘amuţire’, în timp ce verbele de a IV-a slabă în *-esc* trec la conjugarea a II-a: (*ańurdésc*$^{u}_{i}$) *ańurdíri* → *ańurdę̆ári* ‘mirosire’, (*mutrésc*$^{u}_{i}$) *mutríri*→ *mutrę̆ári* ‘privire’.

Forma de perfect compus 3 pl. a verbului *am* este *ar*$^{u}_{i}$, faţă de *aı̯* în restul aromânei, probabil sub influenţa formei de pers. 3 sg. *ari*.

O particularitate a aromânilor *plisoţ* din Albania este forma de ind. prez. pers. 1 sg. şi 3 pl. *-est*$^{u}_{i}$ la verbele de conj. a IV-a slabă în *-ésc*$^{u}_{i}$: *mutrést*$^{u}_{i}$ faţă de *mutré*$^{u}_{i}$ ‘privesc’ la ceilalţi fărşeroţi, prin analogie cu forma de pers. a II-a sg.: *mutréşt*$^{i}_{i}$ (probabil şi sub influenţa formei de pers. a III-a sg. *mutrę̆áşti*).

Formele *bim*$^{u}_{i}$ ‘bem’ şi *biţ* ‘beţi’ (verb de conjugarea a II-a : *bę̆ári*), atestate la fărşeroţi, inclusiv la cei din Albania, se explică prin analogie cu verbele de tipul *mutrím*$^{u}_{i}$, *mutríţ* (verb de conjugarea a IV-a trecut de la conjugarea a II-a: *mutríri*→ *mutrę̆ári*, aşa cum am semnalat mai înainte).

La ind. imperfect, forma de pers. a 2-a pl. este *căntát*$^{u}_{i}$ faţă de *căntáţ* în restul aromânei, devenind identică cu cea a perfectului simplu: *căntát*$^{u}_{i}$. Observăm că s-a evitat confuzia cu forma de prezent, ajungându-se la confuzia cu forma de perfect simplu. În felul acesta, s-a marcat opoziţia prezent–perfect : prez. *căntáţ* – impf., pf.s. *căntát*$^{u}_{i}$.

Imperfectul verbului *a fi*, pers. a 3-a sg. este *ará* faţă de *irá*, la ceilalţi fărşeroţi şi *ę̆ará* în restul graiurilor, evoluţie recentă la fărşeroţii *plisóţ* din Albania.

Adverbul. Folosirea adjectivului *gę̆álă* fem. sg. cu valoare adverbială, având sensul ‘doar, numai’, e atestată numai la fărşeroţi, în celelalte graiuri folosindu-se adjectival :

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

graiul fărşerot	celelalte graiuri ale aromânei
víni el᾽ gǫ́álă ‘a venit numai el’	*víni el᾽ gól᾽* ‘a venit el singur’
v*íniră e᾽ gǫ́álă* ‘au venit numai ei’	v*íniră e᾽ gól᾽* ‘au venit ei singuri’
víni ía gǫ́álă ‘a venit numai ea’	*víni ǫa gǫ́álă* ‘a venit ea singură’
víniră ǫá᾽i gǫ́álă ‘au venit numai ele’	*víniră ǫá᾽i gǫ́áli* ‘au venit ele singure’.

Lexicul. În cercetările noastre de teren la fărşeroţi am înregistrat câţiva *termeni neatestaţi* în DDA:

bácavă ‘ (despre lâna oilor) de culoare roşcată’
biľóc᾽ ‘loc’ (etimologie necunoscută)
bizbíl᾽ ‘fluier’(etimologie necunoscută)
călămíşte ‘porumbişte’ (der. de la *călámi*)
cóţă ‘strâmt, îngust’ (< alb. *koce* ‘trestie subţire’)
cutură ‘bucată de brânză’ (< tc. *guioeuturi*)[27]
grămbă ‘pir’ (etimologie necunoscută)
ĝumitícă ‘cană de băut apă’ (probabil derivat de la *ĝumétă* ‘jumătate’)
láfi ‘bârfă’ (< alb. *lafe*[28])
scăndrămă[29] ‘podea’ (de la *scăndură*)
sínǫa ‘sine’ (lat. *se*+*ne*)
viĉ᾽ ‘viţel’ (< alb. *viç*).

sensuri neatestate în DDA:
ancúń᾽ ‘fumez; aţâţ (focul) în celelalte graiuri’ (< lat. **in-cunneare*)[30] ;
blánă ‘bucată de brânză’ (< sl. * *blana*)
parmaticó ‘copil deştept (precoce)’ (< gr. *πλιματικός*)
pipiríţă[31] ‘ardei‘ (derivat din *pipér*, în DDA); noi credem că e un derivat de la radicalul gr. *πιπέρι* ‘ardei’
ρufkíe ‘minune’ (< alb. *rrufé*)[32]
sămítă[33] ‘pâine proaspătă’ (< tc. *simit*)
sărúnă ‘oraş’ (< *Sărună*)[34]
dádă ‘bunică’, cf. srb. *dada*, alb. *dadë*, tc. *dady*. DDA îl înregistrează numai cu sensul de ‘mamă’, păstrat în vorbirea fărşeroţilor *şópań*,
átă ‘mama’, cf. alb. *atë* ‘tată’, pl. ‘părinţi’, împrumut recent la fărşeroţii din Albania.

[27] Cf. alb. *kuturú.*
[28] Termen dialectal în albaneză, cu sensul ‘vorbă, trăncăneală, bârfă’; cf. tc. *laf.*
[29] Formă creată după modelul *căldărmă* ‘caldarâm’, prin contaminare cu *scăndură.*.
[30] Etimologie necunoscută în DDA.
[31] Pentru *pipiríţă* DDA nu atestă sensul de ‘ardei’. Este atestat sensul ‘solniţă’.
[32] Sens neatestat în DDA; atestat *TSar.*
[33] *Sămítă*, iniţial însemna ‘pâine făcută cu maia din năut’.
[34] DDA afirmă „cuvânt inexistent”, folosit cu valoare poetică. Cuvântul e prezent şi astăzi în vorbirea fărşeroţilor *şópań* cu sensul ‘oraş’.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

Câțiva termeni înregistrați de noi prezintă interes privind concordanțele cu albaneza:

bánă, 'viață'. DDA pune sub semnul întrebării originea directă din albanezul *banë*, care în albaneză (învechit) semnifică 'locuință, colibă ciobănească'. În albaneză există verbul *banoj* cu sensul 'a locui, a viețui', de la care, probabil, pe teren aromânesc, s-a realizat un derivat regresiv *bană* cu sensul 'viață'.

ĉilimc̦án, înregistrat de DDA numai cu sensul 'băiat', l-am atestat cu sensul vechiului albanez *çilimi* 'copil (3–8 ani), fiu'.

fumc̦éy, pl., *fumc̦éyă* 'copilul, copiii dintr-o familie' < lat. *familia.* Pentru sens, comp. alb. *fëmijë*[35] 'copil' (din latină), cu acelaşi sens ca în aromână prin *fumény* înțelegem 'totalitatea copiilor dintr-o familie'.

ĝiĝá (invariabil), s. alb. *xhixha* 'scânteie': *Nu tc̦-aprc̦óáki di foc ̦u, c̦ásti ĝiĝá* 'nu te apropia de foc, este scânteie'.

úmplu 'împlinesc (anii)', cf. alb. *mbush* 'împlinesc (anii)': *Mini úmplu ̦i ńnńț ań,* cf. *Unë mbusha njëzet vjet.*

no ̦u, nă ̦i a dobândit sensul de (tânăr), fiind un calc semantic după albanezul *i ri* '1. nou; 2. tânăr'; la fel şi grecescul *véoς*; termenul apare şi în sintagma *nvc̦ástă náu* 'nevastă tânără'.

O altă categorie o reprezintă cuvintele de origine latină comune cu albaneza, neînregistrate ca fomă sau ca sens în alte graiuri; cuvintele sunt înregistrate şi comentate pentru aromână, în general, de Cătălina Vătăşescu (1994)[36]:

cănt ̦u 'a citi', alb. *këndoj* (< lat. *cantare*), în alte graiuri: *ĝivăséscu* (< gr. *διαβάζω*)

númir ̦u 'a număra', alb. *numëroj* (< lat. *numerare*), în celelalte graiuri: *misúr ̦u* (< lat. *mensurare*)

scríir ̦u 'a scrie', alb. *shkruaj* (< lat. *scribere*), în alte graiuri: *nyrăpséscu* (< gr. *γράφω*)

săm ̦t ̦u 'sfânt', alb. *i shëntjë* (< lat. *sanctus*), în alte graiuri: *aγ́ ̦u* (< gr. *άγιος*).

Câțiva termeni comuni cu albaneza, înregistrați de noi la fărşeroții din Albania, au fost discutați recent de Gr. Brâncuş, în studiul *Atlasul lingvistic al albanezei. Concordanțe cu româna*, publicat în FD, XXXI/ 2012: 5–19.

barʒ ̦u 'alb', alb. *barδë*

daş ̦u 'drag', alb. *dash* 'berbec'; în aromână avem de-a face cu evoluție semantică, la început termenul semnifica 'mielul preferat'

şútă 'oaie fără o ureche', alb. *shutë.*

S-au păstrat, de asemenea, foarte bine, în dialectul aromân, termeni de origine latină în domeniul prelucrării lânii şi a țesutului la războiul de țesut : *țes ̦u* 'a țese' < lat. *texere*, *urʒắsc ̦u* 'urzesc' < lat. *ordire*, *fus ̦u* 'fus', lat. *fusus*, *fúrcă* 'furcă' < lat.

[35] Vezi şi Brâncuş 1999: 84 „*femeie* avea până în secolul al XVI-lea sensul *familie, casă*, înțelegându-se toți membrii unei familii, ori numai soția ți copiii" şi Vătăşescu 1997: 17.

[36] Vătăşescu 1997: 45, 441.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

furca, *spátă* ‘spată’ < lat. *spatha*, *lí̯ță* ‘liță’ < lat. *licia*, *cáir̯* ‘caier’ < lat. **caiulus*, *gl'em̯* ‘ghem’< lat. **glemus, torc̯* ‘torc’ < lat. *torquere* etc., termeni generali în aromână.

Se ştie că aromâna a păstrat din latină câțiva termeni, neîntâlniți în dacoromână, pe care i-am atestat în graiul fărşerot: *amínt̯* ‘a câştiga (bani); a naşte’ < lat. *augumentare*; *dimắnd̯* ‘a trimite vorbă; a chema’ < lat. *demandare*; (*mi*) *dirín̯* ‘a se chinui‘ < lat. *delirare*; (*mi*) *dẹ́apir̯* ‘a dispera; a-şi smulge părul’ < lat. *depilare*; *săríń* ‘locul unde se pune sare pentru oi’ < lat. **salinea* (pl. *salinae*), care apare şi în albaneză sub forma *shëllirë* ‘saramură’; *ápiră* ‘răsare soarele’ < lat. **aperire*; *ţẹ́áţiră* ‘năut’ < *cicer, -rem*; *sué l'̯* ‘lâna care se tunde de pe burta oii’ < *sub-illia*; *uínă* ‘ovină’ < lat. *ovina.*

Un grai aparte au aromânii aşezați în Republica Macedonia, localitatea Mulovişte, din apropierea oraşului Bitolia. „Ca înfățişare, afirmă Th. Capidan, ei nu se deosebesc de aromânii grămusteni în mijlocul cărora trăiesc. Numai graiul lor este puțin deosebit. [...] Ei sunt oameni inteligenți, muncitori ca toți aromânii, şi foarte întreprinzători”[37]. Theodor Capidan, ocupându-se de originea meglenoromânilor, pe baza unui element din graiul mulovişteniilor şi gopeşenilor, anume rostirea lui *î, ă* sub accent ca *ọ*, a presupus că „tulpina acestor aromâni ar ține de megleniți”. În graiul fărşeroților originari din Albania, *ă,* accentuat în poziție nazală, uneori, în vorbire se pronunță ca *ọ* deschis.

Tache Papahagi[38], în studiul *Originea Mulovişteniilor şi Gopeşenilor în lumina unor texte*, publicat în „Grai şi suflet”, IV, 1923, p. 195–256, afirmă că desprinderea din grupul megleniților a mulovişteniilor ar fi avut loc în secolul al XVI-lea.

Particularități fonetice

În ***vocalism***

e : ă

După *ț* < *č* trecerea lui **e** la **ă** are loc, în graiul din Mulovişte, numai în forma *ațắl* < *eccum illum*, ca şi cum *ț* ar proveni din *t: să-1' da fîcórlu ațắl* „sâ-i dea băiatul acela”, *s-dúse pi lócul ațắl* „se duse în locul acela”.

Tot în această formă: *ță̆l* se întâlneşte şi în Ohrida[39] .

ẹa : ẹ

În textele înregistrate, diftongul *ẹa* apare în variație liberă cu **ẹ:** *fẹ́ti* dar şi *fẹ́áti; dẹ́di* pentru *dẹ́ádi.*

Sunt şi cazuri când apare *ẹa* după *ş* (rostit moale): *aşẹ́áu̯o* „şa”.

[37] Capidan 1932: 19.
[38] Papahagi 1923: 195–256.
[39] Weigand 1895: 72.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

u̯ă : o̯

Acest tip de monoftongare apare numai în graiul din Mulovişte la substantivele terminate în *-u̯ă*: *ńo̯* pentru *ne̯áu̯ă* ‘nea’, *g'iţo̯* pentru *g'iţáu̯ă* ‘viţică’.

În ***consonantism***

ĝ: j

Particularitatea fonetică care deosebeşte graiul aromânilor din Mulovişte de restul aromânei este rostirea lui *ĝ* ca *j*: *ajutór* pentru *aĝutór*, *joc* pentru *ĝoc* etc. Prin urmare, în graiul din Mulovişte avem *j* pentru ĝ ca în dacoromână etc.

ḑ: z

Un fenomen specific este trecerea lui *ḑ* la z: *Dumnezău* pentru *Dumniḑău*, *fuz* pentru *fuḑ* „fugi”, *traz* pentru *traḑ* ‘tragi’, *márzine* pentru *márḑine* ‘margine’ etc.

şt: şĉ

Redarea lui *şt* ca *şĉ* este o particularitate a graiului din Mulovişte care se regăseşte în graiul din Cruşova: z*buráşĉi* „vorbeşte”, *vluhute̯áşĉi* „aromâneşte”.

Particularităţi morfologice. Articularea substantivelor masculine este ca în dialectul dacoromân: *bărbátul* şi *bărbáţil'* în loc de *bârbátlu* şi *bârbáţl'i*. În urma amuţirii lui *-u* final, se păstrează tipul mai vechi de articulare, care se identifică cu acela din dacoromână: *anul, auşáticul, muşátul, cápul, pápul* etc. Acest fel de articulare se întâlneşte foarte des la scriitorii din secolul al XVIII-lea, în special în *Codex Dimonie*: e*píscopul*, *lúpul*, *jócul*, *mésul*[40].

Pronumele nehotărât „tot, toţi”, apare în forma *tot, to̯átă, tóţ, to̯áte*, formă apropiată de cea din graiul fărşeroţilor din Albania, în loc de *tut, tútă tuţ, túti* la ceilalţi aromâni[41].

În ceea ce priveşte unele **aspecte etnografice** din zonele cercetate, menţionăm jocul *aruyuĉarii*, echivalentul *căiuţilor*. În localitatea aromânească Vlahoclisura, pe care am vizitat-o, acest joc îl practică, în noaptea de Anul Nou, tineri în port de soldaţi cu mască pe faţă. Semnificaţia este aceeaşi ca în cazul căluţilor din spaţiul dacoromân, aceea de ritual de trecere. Termenul *aruyuĉarí* are la bază cuvântul grecesc *álogoς* ‘cal’. La fărşeroţi termenul apare sub forma de *liyuĉárí*, care susţine această etimologie.

În dimineaţa Anului Nou, băieţii se fac *liyuĉári* sau *aruyuĉári*, îşi pun o mască cu o coadă de vulpe în vârf, o trag peste faţă şi mai pun o coadă de vulpe în spate, după care se duc în mijlocul satului şi joacă, sunând cu clopoţeii. Abia apoi urmează colindul prin case. În Vlahoclisura tinerii se îmbracă în costum de soldat[42], îşi pun o mască pe faţă şi poartă săbii de lemn. Se strâng în cete şi pornesc

[40] Cf. Nevaci 2009: 134–146.

[41] Nevaci 2007: 90.

[42] Brâncuş 2004: 48 şi Brâncuş 1991: 111: *călăraş* în limba română semnifică şi ‘soldat de cavalerie’.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

pe la case petru a ura. Ceremonialul presupune lovitul săbiilor şi săritul peste foc. Recent au fost primite şi fetele în cetele de *liyucâri*. „Un alt obicei interesant este şi acela cunoscut la păstorii din Pind sub numele *aruguciari* sau *liguciari*, care se identifică cu *Căluşarii* de la noi. În ziua de Anul Nou se formează cete de tineri în fiecare comună, travestiți în fel şi chip, purtând clopote de diferite mărimi, cu masca pe față şi înarmați cu măciuci şi săbii de lemn, aleargă din casă în casă spre a strânge daruri”[43].

În multe dintre localitățile vizitate se practică obiceiul Sânzienelor, numit în aromână *Taianí* (cu sensul de ‘Sfântul Ion’, echivalentul *Sânzienelor* din dacoromână). I.-A. Candrea afirmă că în dacoromână termenul *Sânziene* provine din *Sanctus/a dies Johannis*). Interesantă este, aşa cum a arătat Grigore Brâncuş[44], concordanța cu alb. *Shëngjiin*, termen provenit din lat. *Sanctus Johannes*. În aromânescul *Taianí*, *ta* (fem.) provine din lat. *Sancta* din *Sanctus/a dies* .... Corespondentul lat. *Johannis* este în aromână *Ianí* ‘Ion’, formă adaptată după gr. *Iávvη*. Semnificația magică este aceeaşi ca în spațiul dacoromânesc. Sărbătoarea Taianí se ținea în ziua de 23 iunie. Pericle Papahagi[45] afirmă că grecii, bulgarii, sârbii şi albanezii nu cunosc această sărbătoare.

La Vlahoclisura în ajunul zilei de 23 iunie femeile porneau în căutarea unei plante numite *cusíță* ‘ferigă’ şi o acopereau cu frunze pentru a nu-i fi luată de altă femeie. Atunci când găseau planta căutată, o însemnau, adică fiecare femeie lega planta găsită cu un şnur roşu, apoi culegeau sulfină, pe care o foloseau la împodobirea găleții în care aruncau *cusița* împletită în cunună. După ce găleata era ornată cu flori, se mergea la trei izvoare, *şópati*. La fiecare *şópat*, cât timp se lua apă, se interpreta un cântec ce a intrat în ceremonialul de nuntă: „Úmple sóră, vẹ́ársă frate”. La miezul nopții găleata, în urma unui ritual, era „condusă la culcare”. În dimineața zilei de 24 iunie fetele mergeau şi luau *cusíța* din găleată şi o împleteau în cozi pentru ca părul să crească mai frumos. Însoțite de băieți, care purtau săbii din lemn, mergeau la casele oamenilor să dea apă din găleata în care a fost planta; pentru această apă ei primeau un ban de argint. Cine bea apa în care a dormit *cusița* nu se îmbolnăvea tot anul, femeile deveneau fertile, iar fetele îşi găseau ursitul.

Fetele din satele din jurul oraşului Veria (Grecia) împodobesc găleata cu piese de argint din port. Când se întâlnesc două cete, schimbă câte un ban de argint, spunând că podoabele de argint spălate cu apă de la Taianí nu se mai înnegresc.

În jurul Avdelei, în timp ce femeile desfăşoară ritualurile de Taianí bărbații petrec şi ei într-un mod diferit. Ei îl îmbracă pe unul dintre ei în mireasă, îl urcă pe un măgar şi îl plimbă pe la fântâni – trei fântâni – unde îl pun să se închine. Tot drumul se trag focuri de puşcă. După ce încheie acest drum, se duc în centrul satului (*misuhóri*) şi joacă. Seara merg prin sat cântând: *Taianí ianizmáta* ‘Taianí înmiresmata’:

[43] Capidan 1942: 83.
[44] Brâncuş 1999: 54; Brâncuş 2004: 167–169.Vezi şi Vătăşescu 2009: 193–202.
[45] Papahagi 1900: 29.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

taɣaní[46] i̯anízmata[47] /
cócâza[48] ş-ma ńícâza[49]/
i̯u nḱisíşi̯[50] diń te̯-adráşi̯[51] /
nḱisíi̯ la náu̯ľi fraţ, /
náu̯ľi[52] fraţ, ninsuráţ, niisusíţ[53] /
s-nu ţâ párâ arắu̯, gâle̯átâ sorụ[54] /
câ múlti şóputi[55] nu ti̯-alâgắmụ[56] /
câ di ve̯árâ[57] ma s-bânắmụ
ma múlti va ti̯-alâgắmụ //

[Tana̯alụ Hrísta, 53 ani; Vlahoclisura, Grecia]

Cele două fapte etnografice, *Sânzienele* şi *Căiuţii*, evidenţiază o moştenire latină comună la românii nord- şi sud-dunăreni, care, în cazul Sânzienelor, se regăseşte şi la albanezi.

GRAIUL GRĂMOSTEAN

Particularităţi ale graiului grămostean

Fonetică şi fonologie

Vocale. Sistemul vocalic al graiului grămostean are 7 unităţi (*a, e, i, ă, î, o, u*), existând opoziţia între *arắu̯* ‘rău’ şi *arấu̯* ‘rău’ *arắɟ* ‘obiceiuri’ şi *arấɟ* ‘râzi’.

O particularitate a graiului grămostean (şi a celor mai multe graiuri) este păstrarea lui [u] final asilabic ([u] scurt final) după orice cuvânt care se termină într-o consoană: *capụ, bunụ, dorụ* etc. Acest [u] se rosteşte plenison când cuvântul se termină în grup de consoane: *lémn**u***, *sémn**u***, *cắnd**u***, *cắnt**u*** etc. Acestei reguli i se supune şi [i] final (rostit [î] după consoane dure): *plắnɟî* [= plângi], *múnţî* [= munţi] etc.

[46] *taɣaní* ‘Sânziene’, formă în care se recunoaşte *(ta)* < *(s)ta* (< lat. *sancta*) + gr. *Aϊγιαννιου* ‘Sanctus Johannis’ (cf. DDA 620, s.v. *Γïańńú*).

[47] *i̯anízmata*, cuvânt neidentificat.

[48] *cócâza* ‘măceş, fruct’, cf. alb. *kokëzë*.

[49] *ńícâza* ‘micuţa’ < *ńícă* + suf. diminutival *-ză.*

[50] *nḱisíşi̯* ‘pornişi’ < gr. *κινώ.*

[51] *ń-te̯-adráşi̯* ‘mi te-ai gătit’, construcţie cu dativ etic; *adárụ* ‘fac’ (< lat. *dolare*), cf. dr. *dura.*

[52] *náu̯ľi* ‘cei nouă’, numeral substantivizat, format din num. *náu̯u* + art. *-ľi.*

[53] *niisusíţi̯* ‘nelogodiţi’; *isuséscụ* ‘logodesc’ < gr. *ισαιάζω.*

[54] *sorụ* ‘soră’ (< lat. *soror*), formă etimologică.

[55] *şóputi* ‘şipote, izvoare’ < sl. *šipŭtŭ*.

[56] *alâgắmụ* ‘alergărăm’ (< lat. **allargare*), folosit tranzitiv: *nu ti̯-alâgắmụ* ‘nu te-am dus, nu te-am plimbat’.

[57] *di ve̯árâ* ‘la vară’, loc. adv.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

În graiul grămostean, spre deosebire de cel fărşerot, este mult mai frecventă proteza vocalei [a] la cuvinte care încep îndeosebi cu consoanele [r] şi [l]: *arấu* ‘râu’, *armấn* ‘aromân’, *alíngu* ‘ling’, *arấd* ‘râd’, *aliќéscu* ‘lipesc’, *aúmbră* ‘umbră’ etc.

În poziţie neaccentuată, vocalele de deschidere medie [e, ă, o] apar în variaţie liberă cu vocalele închise corespunzătoare [i, â, u], realizându-se, de obicei, ca vocale închise: *fiĉór*, *pâdúri*, *lupátâ* etc.

După consoane palatale, rostite moale, se neutralizează opoziţia între *e* şi *ă*, *i* şi *â*, arhifonemele realizându-se ca *e, i*: *şed*$^{u}_{i}$, *m̯oaşi* (sg. = pl.).

Diftongii *e̯a* şi *o̯a* se păstrează: *m̯o̯ără* ‘moară’, *fe̯átă* ‘fată’.

Consoane. În graiul grămostean s-au depalatalizat consoanele *ţ’* şi *ḑ’* din cadrul alternanţelor *c~ ţ’* şi *g~ ḑ’*: *pórţâ* înseamnă atât ‘porţi’ cât şi ‘porci’.

La finală de cuvânt consoanele sonore îşi pierd sonoritatea în graiul grămostenilor din Bulgaria (sub influenţă slavă): *slap*$^{u}_{i}$ ‘slab’, *asút*$^{u}_{i}$ ‘asud’. La aceiaşi grămosteni *l’ > i̯*: *i̯au̯* ‘iau’, *i̯épur*$^{u}_{i}$ ‘iepure’, *gâí̯nâ* ‘găină’ etc., faţă de *l’au̯, l’épur*$^{u}_{i}$, *gâl’nâ* la ceilalţi aromâni; tot aşa *cl’, gl’ > ќ, ǵ*: *ќem*$^{u}_{i}$ ‘chem’, *ǵem*$^{u}_{i}$ ‘ghem’, faţă de *cl’em*$^{u}_{i}$, *gl’em*$^{u}_{i}$ la ceilalţi aromâni.

Morfologie

Substantivul

Forma de genitiv-dativ a numelor feminine de persoană este *a dádă l’e̯i* ‘(a) mamei’, *a fe̯átă l’e̯i* ‘(a) fetei’, faţă de *áli dádi*, *áli fe̯áti* în alte graiuri.

În urma asurzirii consoanelor în poziţie finală, alternanţele se realizează diferit în graiul grămostenilor din Bulgaria: *slap*$^{u}_{i}$ ‘slab’ ~ *slaќ* ‘slabi’, faţă de *slab*$^{u}_{i}$ ~ *slaǵ*, în restul graiurilor.

După consoanele palatale, rostite moale, se neutralizează opoziţia singular – plural la unele substantive feminine terminate în *ş* moale, ca în Oltenia de nord-est: *úşi* ‘uşă; uşi’, *m̯o̯áşi* ‘babă; babe’.

Articolul

Articularea substantivelor masculine: *ómlu* ‘omul’, *fiĉór l’i* ‘feciorii’, faţă de *ómu*, *fiĉóri*, la fărşeroţi.

Unele dintre aceste substantive cunosc o dublă modalitate de articulare, atât cu articol hotărât enclitic, cât şi cu articol hotărât proclitic:

al$^{u}_{i}$ *au̯ş*$^{u}_{i}$ → *a aúşulu̯i*

áli nv̯ásti → *a nv̯ástil’e̯i*.

Numele proprii de persoană cunosc o articulare mixtă, primind articol hotărât enclitic la plural şi la nominativ–acuzativ singular, şi articol hotărât proclitic la genitiv–dativ singular:

	masculin sg.	feminin sg.
N. Ac.	*Hálĉul*$^{u}_{i}$, *Téγlu, Nículu*	*María, Chiráţa, Limbe̯áda*
G. D.	*al*$^{u}_{i}$ *Hálĉu, al*$^{u}_{i}$ *Téγu*, *al*$^{u}_{i}$ *Nícu*	*áli Maríi, áli Chiráţă, áli Limbe̯ádi*.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

Numele de familie folosite ca plural colectiv se articulează astfel:

N. Ac. *Líbańľi, Pítańľi*

G. D. *(a) Líbańlór ᵘ̯, (a) Pítańlór ᵘ̯.*

Adjectivul. *Gradele de comparaţie*

Comparativul se exprimă cu ajutorul adverbului *ma* (< lat. *magis*) sau *cáma* (< *ca* + *ma*) 'mai': *ma bun ᵘ̯, ma muşát ᵘ̯, cáma bun ᵘ̯, cáma muşát ᵘ̯.*

Superlativul cunoaşte opoziţia relativ-absolut în graiurile fărşerot şi grămostean, opoziţie pe care alte graiuri din dialectul aromân nu o au. Superlativul relativ se formează în două feluri:

a) prin articularea enclitică a adjectivului de la comparativul de superioritate (în funcţie de context): *cáma búnlu, cáma muşáta*
b) cu ajutorul adverbului *na i̯* (împrumutat din slavă), care precede adjectivul articulat: *na i̯* (*ma*) *búnlu*.

Superlativul absolut se formează cu ajutorul adverbului *múltu* (+ adjectivul nearticulat): *múltu búnă*, *múltu muşát ᵘ̯.*

Complementul comparativului se construieşte cu prepoziţia *di* 'decât, ca': *ma bun* ***di*** *mini* [= mai bun decât mine].

Pronumele

Particularităţi ale *pronumelui personal*:

La persoana I, pronumele personal are forma *i̯o*, faţă de *míni* la fărşeroţi.

În unele graiuri grămostene, forma de nominativ *i̯o* se foloseşte şi la acuzativ: N. *i̯o mâc ᵘ̯* 'eu mănânc'; Ac. *ńínu la i̯o* 'vino la mine'.

Forma accentuată de dativ este precedată de *a* invariabil: *a ńéi̯a* 'mie', *a ţéi̯á* 'ţie', *a lor ᵘ̯* 'lor' etc.

Pronumele reflexiv. Pronumele reflexiv de pers. a II-a sg.: D. Ac. *ţă,* faţă de *îţ*, *ţ* la fărşeroţi.

Pronumele relativ-interogativ. Se cunosc următoarele pronume personale relativ-interogative: *cari* 'care, cine', *ţi* 'ce' şi *cât ᵘ̯* (*cât ᵘ̯, cấtî, cắtă*, *câti*). Dintre acestea *ţi* este invariabil, iar *cât ᵘ̯* are forme deosebite după gen şi număr. *Cari*, singurul pronume relativ-interogativ cu flexiune cazuală, este invariabil după gen şi număr (N. Ac. *cári*; G. D. *a cúri*).

Pronumele negativ. În graiul grămostean apar următoarele pronume negative, folosite invariabil: *ţivá*, 'nimic' *vârnu* 'nimeni', *cánâ* 'nimeni, niciunul'.

Pronumele demonstrativ de apropiere cunoaşte formele: N. Ac. sg. *aéstu*, *aéstî*, pl. *aéşţî, aésti*.

Pronumele (şi adjectivul) posesiv cunoaşte următoarele forme specifice graiului grămostean:

Pers. I sg. *a me u̯, a mę̯a; a nóstu, a nǫ̯ástă;* pl. *a me i̯, a mę̯áli*; *a noşţî, a nǫ̯ásti*.

Pers. a II-a sg. *a tă u̯, a táu*; *a vóstu, a vǫ̯ástâ*; pl. *a tă i̯, a táli*; *a vóşţă, a vǫ̯ásti.*

La persoana a III-a se folosesc formele de genitiv ale pronumelui personal: *a lu i̯, a ľe i̯, a lor ᵘ̯.*

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

Exemple: *cálu̯- a meu̯, fḙátile a nọ́sti* etc.

Sunt folosite ca adjective posesive următoarele forme enclitice de singular ale pronumelui posesiv, ce apar pe lângă substantivele care denumesc grade de rudenie (un singur posesor) şi cunosc flexiunea, deosebind N. Ac. de G. D.:

N. Ac.: *fráti-**ńu**, dádă-**mḙa**, tátă-**tu**, sor-**ta**, tátă-**su**, sor-**sa***

G. D. *a fráti-**ńu(i̯)**, a dádă-**mḙa(i̯)**, a tátă-**tu(i̯)**, a sor-**ta(i̯)**,a tată-**su(i̯)**, a sor-**sa(i̯)***.

Dativul posesiv. În poziție encitică, se folosesc şi formele neaccentuate ale pronumelui personal: *fumḙál'-**ń*** ‘copiii mei’, *cása-**ț*** ‘casa ta’, *fḙáta-**l'*** ‘fata sa’ (uneori şi *cása-**nă*** ‘casa noastră’, *avḙárḙa-**vă*** ‘aveara voastră’).

Numeralul

În graiul grămostean, apare o formă de feminin la numeralul *treḭ̯*: fem. *tréḭ̯i* (< lat. *tria*), atestată în italiană şi păstrată până azi în dialectele italiene meridionale. O formă de feminin se întâlneşte, de asemenea, în albaneză: masc. *tre*, fem. *tri*; în greaca actuală există o formă de masculin-feminin (τρεῖς), diferită de cea de neutru (τρία). Forma de feminin *tréḭ̯i* apare şi în componența numeralelor compuse. (Pentru întreaga chestiune, vezi Saramandu 1996: 207–215). Remarcăm prezența în dacoromână, dialectal, a unei forme de feminin a numeralului *trei* în componența numeralelor colective: *tọ́ate trele*, sau distributive: *câteşi trele.*

Verbul

Se remarcă alternanța *sc/şț* în flexiunea verbală: *créscu ~ créșțâ* ‘cresc ~ creşti’, *múşcu ~ múșțâ* ‘muşc ~ muşti’, față de *sc/şt* la fărşeroți şi la pindeni: *cresc u̯ ~ creşt i̯*, *muşc u̯ ~ muşt i̯*.

Viitorul este un timp analitic format din *va* (forma de persoana a III-a singular a auxiliarului *voḭ̯* ‘vreau’) şi *conjunctivul prezent* al verbului de conjugat: *va s-cắntu*, *va s-cắnță*, *va s-cắntă*, *va s-căntắm u̯*, *va s-căntáț, va s-cắntă* .

Lexicul

ḱivérnisi ‘guvern’ (< gr. κυβέρνηση)

áḭ̯că ‘smântână’ (< alb. *ajkë*)

adγ́ísescu ‘a răsturna conținutul, a goli’ (< gr. αδειάζω)

afránḑă ‘fragă’ (< lat. *fraga*)

angârlím u̯ ‘a se cățăra’ (< ?)

angăldăséscu ‘a înțelege, a pricepe’ (neatestat DDA)

apărńescu ‘porni’ (< vsl. *porinoti*)

apudidéscu ‘podidi’ (< vsl. *podŭtiti*)

aríză ‘prosop’ (< alb. *rizë*)

armíră ‘saramură’ (neatestat DDA)

azdiséscu ‘a exalta’ (< tc. *azdırmak*)

bâldâséscu ‘a extenua’ (< tc. *bayıltmak*)

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

barbútă ‘prosop’ (neatestat DDA)
bârgâdán'u ‘mămăligă’ (< bg. *bŭrkadanŭ*)
blízńi ‘gemeni’ (neatestat DDA)
cámat ‘scul de lână vopsită’ (< it. *camata*)
cápit ‘lână tunsă de pe capul şi de la coada oii’ (< lat. **capitare)*
câstáńi ‘castană’ (< lat. *castanea*)
čiurutipséscu ‘a degenera’ (< tc. *çűrűtmek*)
dăinséscu ‘a rezista’ (< tc. *dayanmak*)
distiméli ‘batistă’ (< tc. *dest-mal*)
dódâ ‘mătuşă’ (< ? DDA)
cîrníc ‘dud’ (< bg. *černica*)
fúrnu ‘cuptor’ (< lat. *furnus*)
ilắcâ ‘prosop’ (< ? DDA)
iprákĭ ‘plăcintă cu brânză’ (< tc. *yaprak*)
lâhúri ‘broboadă’ (< tc. *lahuri*)
kítcâ ‘floare’ (< bg. *kitka*)
pâtrâgán ‘pătlăgică roşie; roşie’ (< tc. *patlican*)
pipércă ‘ardei gras’ (< bg. *piperka*)
şumác'u ‘frunziş’ (< bg. *šumka*)
ufiliséscu ‘a folosi’ (gr. < *ώφελω*)
umúti ‘speranţă’ (< bg. *umutŭ*)
urmáni ‘pădure în câmpie’ (< tc. *orman*)
vidẹálâ ‘lumină’ (< bg. *vidělo*)

Aspecte etnolingvistice

Baterea alviţei (halviţei) reprezintă un obicei de Lăsata-Secului, de *Prẹásiń* (< *quadragesima*), cf. dr. *păresimi*, de fapt o ceremonie practicată şi în România, în sudul ţării: alviţa, legată cu o sfoară, este plimbată prin faţa tinerilor care, cu mâinile legate la spate, încearcă s-o prindă cu gura. Cei care reuşesc muşcă din ea, îşi pun o dorinţă, crezându-se că vor fi însoţiţi de noroc şi împliniri, iar tinerii se vor căsători**.**

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

[Hásca[58]]
[T11 G]

cắndu e̯arám ńiţ fţe̯amu̯[59] hásca / cắndu alâsámu̯ pre̯ásiń[60] / nínti di Páşti // şási stâmắń[61] nínti di Páşti // s-aduná túta sói̯a[62] la páplu[63] ş-la mái̯a[64] // noi̯ n-adunámu̯ la páplu di párte̯a a tátâńui̯ // ɣine̯á fráţľi̯-alu̯ táti / fraţ surắr̀ de̯-a lui̯ / ş-cu nipóţľi // n-adunámu̯ náu̯â nipóţ / pátru fe̯áti ş-ţínţi fcor̀ // cáma mắr̀[65] ş-cáma ńiţ // i̯o e̯arámu̯ di mési[66] // hásca s-fâţe̯á cu ou̯ // páplu ligá unu̯ ou̯ cu ĉo̯árâ[67] şi-lu̯ ţâne̯á nsusu̯ / s-nu putému̯ s-aĝunḑému̯ cu gúra la elu̯ // óu̯lu s-miná[68] tu ĉo̯árâ / na stắnga // na ndre̯ápta // ş-noi̯ nu putе̯ámu̯ s-lu acâţắmu̯[69] cu gúra // pắnâ tu sóni[70] unu̯ di noi̯ lu̯-acâţá şi s-hârse̯á[71] múltu // alánţâ sâ nviriná[72] // únâ o̯árâ lu̯-acâţái̯ i̯o / ş-páplu ń-urắ: «cu sânâtáti» // lo̯ái̯ óu̯lu şi-l ţânúi̯ / nu-l mâcái̯ únâşunâ[73] // mána mi lo m-bráţâ ş-mi bâşé[74]// a ńei̯a[75] ń-criscú ínima de̯-ahắtâ[76] vre̯ári[77] //

[I̯áni alu̯ Múşi, 50 de ani; Livezi, Grecia]

Concluzii. În unele privinţe se confirmă constatările anterioare privind particularităţile graiurilor cercetate de noi. Am întâlnit fenomene noi (evoluţii

[58] *hásca* [lit.] ‘căscatul gurii’; obicei de Lăsata Secului (cu 40 de zile înainte de Paşte) când se bate halviţa; de la *háscu* ‘a căsca’ (< lat. **cascare*; cf. şi gr. *χάσκω*).

[59] *fţe̯amu̯* ‘făceam’ cu sincopă, faţă de *făţe̯ámu̯* la fărşeroţi.

[60] *alâsámu̯ pre̯ásiń* ‘lăsam păresimi, lăsam sec’

[61] *stâmắń* ‘săptămâni’, cu haplologie, faţă de *săptămắń* în alte graiuri.

[62] *sói̯a* ‘neamul’ (< tc. *soy*), general în aromână.

[63] *páplu* ‘bunicul’ < lat. *pappus*.

[64] *mái̯a* ‘bunica’, cf. sb *maja* ‘bunică’ (DDA, s.v.).

[65] *cáma mắr̀* ‘mai mari’, comparativul de superioritate cu adj. la plural *mắr̀*, faţă de *mar̀* la graboveni.

[66] *di mési* ‘mijlociu’; *mési* ‘mijloc’ < gr. *μέση*.

[67] *ĉo̯árâ* ‘sfoară’, etimologie necunoscută.

[68] *s-miná* ‘se mişca’ < lat. *minare*; face parte din fondul de termeni latini păstraţi în aromână).

[69] *acâţắmu̯* ‘prindem’ (< lat. **accaptiare*); cf. dr. *agăţa*.

[70] *pắnâ tu sóni* ‘până la sfârşit’; *sóni* ‘sfârşit’ < tc. *son*.

[71] *s-hârse̯á* ‘se bucura’; *hârséscu* < gr. *χαίρω*.

[72] *sâ nviriná* ‘se supărau’; *nvirínu̯* < lat. *in-verenare*, păstrat în aromână.

[73] *únâşunâ* ‘imediat’ < *únă* + *şi* + *únă*.

[74] *bâşé* ‘sărută’; *başu̯* < lat. *basiare*, păstrat în dialectul aromân.

[75] *a ńéi̯a* ‘mie’, la grămosteni, faţă de *a ńíi̯a*.

[76] *ahắtâ* ‘atâta’ < lat. *eccu-tantus*.

[77] *vre̯ári* ‘iubire, dragoste’ (< lat. *volere*), păstrat în aromână cu acest sens, neînlocuit de termeni slavi.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

recente) sau fenomene nesemnalate până-n prezent. Prin arhaicitatea lor, cele mai interesante sunt graiurile din Pind, unde elementul latin s-a păstrat mai bine. Tocmai prin aceste elemente conservatoare, graiurile din Pind se apropie mai mult de dacoromână. Ca şi în cazul fărşeroţilor din Poian (vechea Apollonia), conştiinţa romanităţii este foarte trează. Este explicabil, pentru că Via Egnatia (arom. *Calea Mare*), cea mai importantă arteră de circulaţie în perioada romanităţii, trece prin Meţovo şi alte localităţi din Pind. Alte importante drumuri romane trec prin *Mulovişte*, *Pisuderi*, *Vlahoclisura*. Menţionăm faptul că cele mai importante trecători montane păstrează drumuri latineşti: *Giug* (lângă Meţovo), la cumpăna apelor între Tesalia, Epir şi Macedonia. Lângă localitatea aromânească Pisuderi se află pasul (trecătoarea montană) *Vigla* (< lat. *vigilia)*. La *Vigla* au fost atestaţi pentru prima dată aromânii în istorie sub denumirea de *vlahi oditi* 'vlahii călători' de către istoricul bizantin Kedrenos, despre care autorul spune că l-au omorât pe David, fratele ţarului Bulgariei, Samuil. Termenii *βίγλα* şi *ζύγος* sunt termeni greceşti de origine latină. De asemenea, prin Beala de Sus trece un drum roman care leagă Macedonia de Epir. Nu e întâmplător faptul că lângă aceste importante trecători se află până azi aşezări aromâneşti (puncte de pază). Şi nu e surprinzător faptul că la aromânii din toate zonele cercetate e atât de vie conştiinţa romanităţii şi a românităţii. E o constatare pe care am făcut-o şi cu alt prilej, când am prezentat zona de câmpie a Albaniei, unde odinioară au debarcat trupele romane.

Au rezultat, din expunerea noastră, numeroase concordanţe cu dacoromâna – elemente conservatoare sau inovaţii –, dintre care unele n-au fost semnalate anterior. În cazul inovaţiilor, este vorba de *inovaţii paralele*, ceea ce arată că dialectele aflate la distanţă, fără contact direct între ele, ca în cazul aromânei actuale faţă de dacoromână, evoluează nu numai divergent, ci şi convergent. Am putea adopta, în acest caz, termenul de *dialect la distanţă* (în loc de *dialect divergent*), aşa cum s-au numit asemenea dialecte în literatura de specialitate[78].

Aria geografică şi statutul social al aromânei vorbite de diferite generaţii, precum şi caracteristica ansamblului lexicului selectat, descrise prin raportare permanentă la dacoromână, demonstrează încă o dată afirmaţia lui Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (*De antiquis et hodiernis Moldaviae nominibu*s) (1716): „Aşadar, această Valahie, care se află în Moesia, este o parte a Valahiei mari, adică a Daciei celei vechi, iar locuitorii ei sunt rămăşiţele acelor romani pe care Aurelian Împăratul, precum am spus, îi strămutase din Dacia în Moesia. N-ar putea fi nimeni care să-mi tăgăduiască că tocmai din acei romani [se trage] populaţia românească, cea care locuieşte încă şi astăzi în tot Epirul şi in jurul Ianinei, căci graiul însuşi ne este martor, dat fiind că şi aceia vorbesc româneşte [...]".

[78] Cf. Schimdt 2010: 201–225.

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

BIBLIOGRAFIE

Brâncuş 1983 = Gr. Brâncuş, *Vocabularul autohton al limbii române*, Bucureşti.

Brâncuş 1991 = Gr. Brâncuş, *Istoria cuvintelor*, Bucureşti.

Brâncuş 1995 = Gr. Brâncuş, *Cercetări asupra fondului traco-trac al limbii române*, Bucureşti.

Brâncuş 1999 = Gr. Brâncuş, *Concordanţe lingvistice româno-albaneze*, Bucureşti.

Brâncuş 2003–2004 = Gr. Brâncuş, *Evoluţia lexicului latin din aromână*, în „Fonetică şi dialectologie", XXII–XXIII, p. 37–45.

Brâncuş 2004 = Gr. Brâncuş, *Istoria cuvintelor*, Bucureşti.

Brâncuş 2012 = Gr. Brâncuş, *Atlasul lingvistic al albanezei. Concordanţe cu româna*, în „Fonetică şi dialectologie", XXXI, p. 5–19.

Capidan 1931 = Theodor Capidan, *Fărşeroţii. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, Bucureşti (extras din *Dacoromania*, VI).

Capidan 1932 = Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti.

Capidan 1942 = Theodor Capidan, *Macedoromânii. Etnografie, istorie, limbă*, Bucureşti.

Çabej 1975 = Eqrem Çabej, *Zur aromunischen Wortforschung,* în SCL, XXVII, nr. 1.

CDDE = I.-A. Candrea, Ovid Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elemente latine. A – Putea*, Bucureşti, 1914.

DDA = Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân, general şi etimologic. Dictionnaire aroumain (macédo-roumain), général et étymologique*, ediţia a doua, Bucureşti, 1974.

DER = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, Bucureşti, 2001.

Douga-Papadopulu, Tsitsilis 2006 = Evanthia Douga-Papadopulu, Tsitsilis, Hristos, *To glossiκo idioma tis oreinis Pierias*, Salonic.

Fjalor 2006 = Jani Thomaj *et alii*, *Fjalor i gjuhës shqipe*, Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë (Akademia e Shkencave e RSH), Tirana.

Kyriazis 2013 = Doris K Kyriazis, *Greqishtja – Shqipja – Arumanishtja. Vështrim etimologjik dhe sociolinguistik*, Bucureşti.

Murnu 1902 = George Murnu, *Rumänische Lehnwörter im Neugriechischen*, München.

Meyer-Lübke 1911 = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.

Nevaci 2007 = Manuela Nevaci, *Graiul aromânilor fărşeroţi din Dobrogea*, Bucureşti, Editura Cartea Universitară.

Nevaci 2009 = Manuela Nevaci, *Codex Dimonie – un text religios aromânesc vechi. Probleme de editare*, în „Lucrările celui de-al XIII-lea Simpozion Internaţional de Dialectologie", Cluj-Napoca, p. 134–146.

Papahagi 1900 = Pericle Papahagi, *Din literatura poporană a aromânilor*, Bucureşti.

Papahagi 1923 = Tache Papahagi, *Originea Muloviştenilor şi Gopeşenilor în lumina unor texte*, în „Grai şi suflet", IV, p. 195–256.

Saramandu 1972 = Nicolae Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, Bucureşti.

Saramandu 1981 = Nicolae Saramandu, *Cuvinte româneşti (aromâneşti) în neogreacă*, în vol. *Studii aromâne şi meglenoromâne*, Constanţa, 2004 (publicat anterior în RESEE, XIX, 1981, nr. 2, p. 394–396).

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

Saramandu 1996 = Nicolae Saramandu, *Romano-balcanica. Flexiunea de gen a numeralului **trei** în aromână*, în SCL, XLVII, nr. 1–6, p. 207–215.
Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Bucureşti.
Schmidt 2010 = Jürgen Erich Schmidt, *Language and space: the linguistic dynamics approach*, în *An international handbook of linguistic variation: Theories and methods*, Ed. by Auer, Peter / Schmidt, Jürgen Erich, New York, p. 201–225.
Teaha 2005–2007 = Teofil Teaha, *Din lexicul latin moştenit în graiurile româneşti actuale (IV)*, în „Fonetică şi dialectologie" XXIV–XXVI, p. 229–253.
T Sar = Nicolae Saramandu, *Aromâna vorbită în Dobrogea. Texte dialectale. Glosar*, Bucureşti, 2007.
Vătăşescu 1997 = Cătălina Vătăşescu, *Vocabularul de origine latină în limba albaneză în comparaţie cu româna*, Bucureşti.
Vătăşescu 2009 = Cătălina Vătăşescu, *Concordanţe semantice între română şi albaneză privitoare la numele sărbătorii Sfântului Ioan Botezătorul*, în „Lucrările celui de-al doilea Simpozion Internaţional de Lingvistică", Bucureşti (editori: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci şi Carmen Ioana Radu), p. 193–202.
Weigand 1894–1895 = Gustav Weigand**,** *Die Aromunen*, I–II, Leipzig, 1894–1895.

THE AROMANIAN SPOKEN TODAY IN THE BALKAN PENINSULA

ABSTRACT

This paper presented the results of our field research on Aromanians from Greece, Albania, F.Y.R. Macedonia from the perspective of preserving the Romanian dialect they speak in the Balkans. By preserving the dialect, which they use in their day-to-day conversations, the Aromanians from these areas have kept alive the *Romance and Romanian awareness*. This is obvious not only in the areas where they form a compact group (for instance, in Pind – Greece, especially in Metsovo, or in the area of Korçę-Moscopole in Albania), but also in isolated places showing a great cultural tradition (for instance, Siracu in Greece). An interesting phenomenon is to be found in some old settlements, where the main population has added in time members of other groups. Without being the only example, it is representative the situation from the small Aromanian town of Meţovo (Arom. Aminciu), the most important Aromanian community in Greece. In Aminciu – old Pindens place, first mentioned in documents of the 13th century – in time a group of Farsherots have joined. For a long time, the two groups had kept very well their own speech.

Numerous texts registered on field in a great number of places from Greece, Albania and F.Y.R. Macedonia have allowed us to develop an updated description on the one hand of the dialect as a whole and, on the other hand, of various idiolects: *Pindean, Farsherot, Gramostean*, as well as the particular idiolects of Moloviţte, Cruşova, Vlahoclisura.

The most important part of our research is the description – in general and for each region – of contemporary Aromanian based on the texts recorded on field. This description took into account the results of previous research, enriched with phenomena which are either new or never mentioned before. A special attention was given to the specific characteristics of different idiolects.

This presentation first mentions some particularities of the Aromanian dialect in general.

Another interesting fact emphasised in our research is the conservative feature of the Pind area. In the settlements from the Pind, even if it is a mountain area as an enclave in the Greek environment, the agricultural terminology of Latin descent is better kept as compared to other areas: *arátru* (< *aratrum*) 'plough', *strâmburári* (< Lat. **stimularia*) 'prod', *ŷzmáre* (< Lat. *vindemiare*) 'vine harvesting', *vómeră* (< Lat. *vomer*) 'coulter, stubble plough', *sărcl'ęd'u* (< Lat. *sarculare*) 'to

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)

hoe'. In other Aromanian dialects, these terms have either not been attested, or they do not exist: *strâmburári*, *ɣîzmáre* (*strâmburári*, *ɣîzmári*, *vómeră*, *sărcl̕ẹ̆ḷ*), or they have been replaced with loan words (*damaluc* 'plough', cf. Alb. *damalug*).

Our research resulted in numerous similarities with Dacoromanian – conservative or innovation facts –, some of which never mentioned before. As for innovations, we talk about *parallel innovations*, which show that distance dialects, without any direct contact, like contemporary Aromanian, as compared to Dacoromanian – develop not only divergently, but also in a convergent manner. This is in favour of using the term *distance dialect* (instead of *divergent dialect*), as these dialects have been called in the literature (Schimdt 2010: 201–225).

Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan − Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-A15334 © 2013 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:28 UTC)